

Opportunisten pur sang

Een doodnormale, alledaagse vogel en een van de meest wijdverspreide broedvogels die Nederland rijk is. De Witte Kwikstaart heeft van al onze broedvogels de breedste habitatkeuze, maar is nergens echt talrijk. Dankzij zijn aanpassingsvermogen blijkt deze 'huis-tuin-en-keuken' kwikstaart toch een bijzondere vogel te zijn.

Witte Kwikstaarten zijn veelzijdig; ze komen voor van het hooggebergte tot op afgelegen oceanische eilanden en van Arctische toendra's tot in de tropen. Ze worden vaak geassocieerd met erven en boerenland, maar je kunt Witte Kwikstaarten werkelijk overal tegen het lijf lopen. Het zijn opportunisten die zich goed aanpassen aan de aanwezigheid van mensen en de veranderingen in het landschap. In Nederland komen ze nagenoeg in het hele land voor – in slechts 3% van de atlasblokken niet. De meeste witte kwikken broeden op akkers, kapvlaktes en in weiden in open of halfopen cultuurland met verspreide bebouwing. Op de Veluwe en in de Randstad is de soort weinig te vinden; het kwieke vogeltje broedt nauwelijks in bossen en in de dichtbebouwde harten van steden. Maar als de omstandigheden enigszins gunstig zijn, tonen Witte Kwikstaarten zich flexibel en vestigen ze zich in verder ogenschijnlijk ongeschikt gebied, zoals op kaalslagen midden in bossen, in nieuwbouwwijken, of op bouwterreinen in centra van grote steden.

▲ Foto: Hans Schekkerman

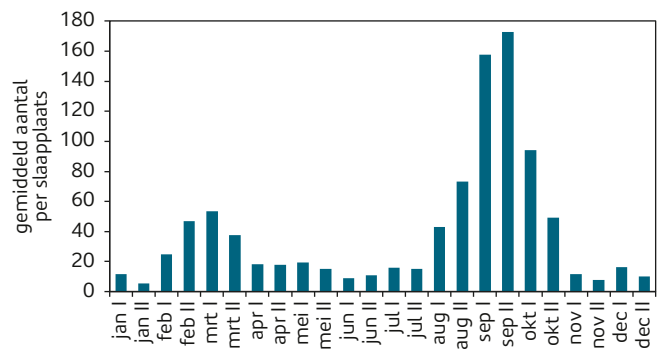
Goede tijden, slechte tijden

De broedpopulatie kent goede en slechte jaren. De verschillen tussen jaren gaan in de verschillende habitats ongeveer gelijk op. Dat wijst erop dat de aantallen in Nederland waarschijnlijk niet zo sterk worden beïnvloed door het leefgebied, maar bijvoorbeeld wel door weersomstandigheden. In naburig Denemarken wordt vanaf de jaren zeventig een toename gezien, terwijl in Nederland vanaf die jaren juist een lichte afname wordt vastgesteld. Deze Deense populatiegroei houdt mogelijk verband met de opkomst van biologische landbouw, waarin witte kwikken kennelijk beter gedijen dan in onze intensievere landbouw die in Nederland sterker vertegenwoordigd is. Overigens is de afname van de Nederlandse broedpopulatie in de laatste decennia wel tot stilstand gekomen.

Slaapplaatsen

Tijdens het broedseizoen leven Witte Kwikstaarten solitair territoriaal. Dat wil zeggen dat elk paar een eigen territorium verdedigt tegen soortgenoten. Na het broedseizoen, voorafgaand aan de trek, ontstaan gemeenschappelijke slaapplaatsen. De aantallen op deze plekken groeien geleidelijk in grootte en bereiken een piek in de tweede helft van september. Dergelijke slaapplaatsen kunnen bestaan uit vele honderden individuen (figuur 1). De kwikstaarten slapen in bomen of rietkragen, en ook wel op gebouwen. Hier en daar zijn zelfs slaapplaatsen bekend in gebouwen, zoals loodsen of kassen.

Vanaf begin oktober loopt Nederland leeg en vindt doortrek plaats van Witte Kwikstaarten, die piekt in de tweede week van oktober. Uit ringgegevens blijkt dat vooral Deense en een deel van de IJslandse broedvogels via ons land doortrekken naar de overwinteringsgebieden. Deze vogels volgen een relatief smalle zuidwestelijke trekroute tot in Noord-Afrika. De meeste van 'onze vogels' trekken weg en wij krijgen in de winter ook te maken met Witte Kwikstaarten van elders die in Nederland overwinteren. In de winter is er dus een mix van immigranten en lokale broedvogels aanwezig. In zachte winters gaat het om enkele duizenden exemplaren, wat slechts een fractie is van onze broedpopulatie, die in de periode 2018-2020 op 70.000 - 110.000 broedparen wordt geschat. In koudere winters worden minder overwinteraars gezien. Overwinteraars in Nederland zijn meestal solitair of houden zich op in kleine groepjes, die zelden groter zijn dan twintig exemplaren.

▲ Figuur 1. Gemiddeld aantal Witte Kwikstaarten per slaapplaats per halve maand (398 tellingen op 39 plekken verspreid over het land). Elke slaapplaats is minimaal tweemaal geteld in verschillende maanden en telde minstens twee individuen.

Overlevingsstrategie

Een eeuw geleden gold overwinteren in Nederland als 'hooge uitzondering', aldus Van Oordt en Verwey in hun inmiddels honderd jaar oude standaardwerk *Voorkomen en trek der in Nederland in het wild waargenomen vogelsoorten*. In de jaren zestig bleek dat Witte Kwikstaarten steeds vaker bleven overwinteren. Een verschijnsel dat in de loop van de tijd bij meer insecteneters, als Tjiftjaf, Zwartkop en Zwarte Roodstaart, is vastgesteld.

In het Verenigd Koninkrijk bleek dat overwinterende Rouwkwikstaarten twee verschillende voedselstrategieën praktiseren. Een deel verblijft in groepjes die opportunistisch voedselrijke plekken opzoeken, terwijl een ander deel zijn eigen voedselterritorium verdedigt. Dat laatste kost een hoop energie en is weinig zinvol als de winter zacht blijft. Maar het verdedigen van een eigen voedselplek betaalt zich wel uit als de vorst invalt en de beste plekken al bezet zijn. Mogelijk hanteren Witte Kwikstaarten in Nederland dezelfde strategieën.

Eind februari kunnen de eerste trekvogels al terugkeren en ontstaan nieuwe gemeenschappelijke slaapplaatsen in afwachting van de start van het broedseizoen. Deze voorjaarsslaapplaatsen zijn nooit zo groot als die voor de najaarstrek. Zodra de bulk aan broedvogels binnenkomt, vallen de gemeenschappelijke slaapplaatsen uiteen en worden de broedterritoria in alle uiteenlopende landschappen weer bezet.

— Caroline van Oostveen & Jip Louwe Kooijmans

Roadtrippin

De jonge nestonderzoeker Jurre (15) uit Raalte deed in het voorjaar van 2024 een opmerkelijke ontdekking: hij vond een nest van een paartje Witte Kwikstaarten op een nogal ongebruikelijke plek. Op het erf van zijn ouderlijk huis staat een oude vrachtwagen, die nog een enkele keer wordt gebruikt. Onder de motorkap van de cabine vond Jurre op 14 april vier eieren in een volmaakt kwikstaartennest. De volgende dag werd de vrachtwagen vanwege bedrijfswerkzaamheden een uurtje gebruikt. Het was natuurlijk spannend hoe de kwikstaarten op dit vertrek en vervoer zouden reageren. Na gebruik werd de vrachtwagen weer op dezelfde plek geparkeerd. Wat bleek, de kwikstaartjes keerden gewoon terug naar het nest en er werd zelfs een vijfde ei gelegd. Na enkele weken vlogen alle vijf jongen uit.

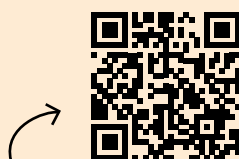
Bij inspectie op 29 mei bleek het nest in de cabine weer helemaal mooi rondgemaakt. De kwikstaarten hadden een tweede legsel gestart op dezelfde plek. Op 31 mei was de vrachtwagen weer even nodig, uit nieuwsgierigheid werd het nest van tevoren bekeken en in het nest werd één ei aangetroffen. Ook nu ging het broeden gewoon door nadat de vrachtwagen terug was. Eind juni vlogen voor de tweede keer vijf jongen uit. Ondanks dat de vrachtwagen gebruikt werd, broedde het paartje Witte Kwikstaarten onverstoorde door. Over flexibiliteit gesproken!

▲ Foto: Jurre Rensen

Meer van dit soort artikelen lezen? Word lid van Sovon!

Dit artikel verscheen in Sovon-nieuws. Sovon geeft vier maal per jaar Sovon-nieuws uit. Het blad vormt een belangrijk medium waarmee we onze leden voorzien van onder andere verenigingsnieuws, eerste resultaten uit de projecten en nieuwe publicaties. Leden van Sovon krijgen Sovon-nieuws automatisch thuisgestuurd.

Lees meer over Sovon-nieuws
op sovon.nl/sovon-nieuws

